

Radostaw Kaczan, Karolina Malinowska,
Katarzyna Pasiak, Piotr Rycielski, Małgorzata Wójcik

Lekcja 6

Mechanizm moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

UNIWERSYTET
 SWPS

 RESQL

Szanowne Nauczycielki/Szanowni Nauczyciele,

przekazujemy Wam podręcznik ze scenariuszami lekcji wychowawczych, które mogą pomóc w pracy nad budowaniem zgranej klasy i zapobieganiem negatywnym zjawiskom grupowym, takim jak przemoc rówieśnicza, prześladowanie i dręczenie rówieśnicze. Takie sytuacje występują niestety dość często w naszej szkolnej rzeczywistości i wpływają negatywnie nie tylko na ofiary prześladowania, ale także na wszystkich uczniów w klasie, którzy źle się w niej czują, niechętnie przychodzą do szkoły i gorzej się uczą. Dlatego zapobieganie tym zjawiskom stanowi integralną część pracy wychowawców i nauczycieli. Pracy niezwykle trudnej bez odpowiednich narzędzi i przygotowania.

Podręcznik zawiera 11 scenariuszy lekcji, które sprzyjają rzeczowej i bezpiecznej rozmowie z uczniami o przemoc, prześladowaniu i dręczeniu. Jednocześnie dostarczają one rzetelnej, popartej badaniami wiedzy o rodzajach przemocy oraz mechanizmach, które ją wywołują i utrzymują w grupie. A także o rolach które przyjmują uczniowie: od agresorów i ofiary, poprzez czynnych kibiców, biernych świadków, aż do aktywnych obrońców prześladowanych uczniów. Przekazywana uczniom wiedza pozwala nauczycielowi/nauczycielce „zakotwiczyć” ich poznawczo. W następnym kroku pozwala – odwołując się do tej wiedzy – pokazać uczniom, jak można ją praktycznie wykorzystać, aby stworzyć zgraną klasę. To z kolei ma wpływ na gotowość uczniów do zgłaszania nauczycielom niepokojących i zagrażających sytuacji, zarówno bezpośrednio, jak i w aplikacji RESQL.

Informacje o lekcjach

Przygotowane w ramach programu RESQL scenariusze lekcji zostały przetestowane w 16 klasach szkół podstawowych (w klasach siódmych i ósmych) oraz średnich (w klasach pierwszych i drugich). W pracy nad scenariuszami lekcji korzystaliśmy jako zespół badawczy z własnych doświadczeń oraz wcześniejszych materiałów i scenariuszy wykorzystywanych w projektach INKLA (Wójcik, Mondry 2017) i Bliżej (Wójcik, Hełka, Wośko 2016). Stworzyliśmy nowe scenariusze oraz dostosowaliśmy te już istniejące do potrzeb uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej i pierwszych klas szkół ponadpodstawowych.

Lekcje były weryfikowane pod kątem ich spójności i zrozumiałości, a także możliwości ich przeprowadzenia podczas 45-minutowej lekcji. Ponadto w każdej klasie, w której lekcje zostały przeprowadzone, mierzyliśmy ich skuteczność. Na podstawie informacji zwrotnych zebranych zarówno od uczniów uczestniczących w lekcjach, jak i od osób je prowadzących wprowadziliśmy poprawki w scenariuszach. Scenariusze lekcji zawierają wszelkie potrzebne do ich przeprowadzenia informacje oraz materiały (rysunki, historyjki, wykresy), przygotowane z myślą o 45-minutowych lekcjach wychowawczych.

W poniższej tabeli przedstawiany zalecaną przez nas kolejność lekcji wraz z ich krótką charakterystyką.

Numer lekcji	Nazwa lekcji	Opis lekcji
1.	Różne rodzaje przemocy	Uczniowie poznają różne rodzaje przemocy oraz przykłady zachowań przemocowych z różnych kategorii. Omawiają wyniki badań na temat zachowań przemocowych w szkole.
2.	Przemoc relacyjna	Czym jest przemoc relacyjna? Uczniowie poznają typy przemocy relacyjnej, np. izolowanie, wyśmiewanie, wykluczanie, ignorowanie.
3.	Cyberprzemoc	Uczniowie poznają formy cyberprzemocy – dręczenia i prześladowania za pomocą mediów społecznościowych. Wiedzą, jak unikać cyberprzemocy, a w razie jej pierwszych przejawów zgłaszają problem zaufanej osobie.
4.	Koło przemocy rówieśniczej	Uczniowie poznają role i mechanizmy, jakie występują w przemocy rówieśniczej. Uczniowie analizują m.in. kluczową rolę świadków przemocy.
5.	Konflikty	Uczniowie poznają różne formy konfliktu. Uczą się rozpoznawać konflikt i nazywać go, a także dzielić konflikty na konstruktywne, potrzebne i wspierające walkę z problemem oraz na niepotrzebne i destruktywne, które popychają ludzi do walki.
6.	Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej	Uczniowie poznają mechanizmy psychologiczne odpowiedzialne za bierność świadków prześladowania rówieśniczego.
7.	Atrybucje	Uczniowie analizują powody zachowań osób uznawanych za innych inne i narażonych na wykluczenie rówieśnicze. Uczą się, w jaki sposób najczęściej dokonujemy atrybucji, na czym polega podstawowy błąd atrybucji i jak go unikać.
8.	Zasady dobre dla każdej szkoły	Uczniowie analizują zasady panujące w szkole. Rozumieją swoją rolę w tworzeniu dobrych zasad w szkole. Potrafią wymienić dobre zasady. Wspólnie opracowują zestaw zasad do wykorzystania w klasie.
9.	Zgłaszanie przemocy	Uczniowie dowiadują się, jak ważne jest zgłaszanie aktów przemocy dla poprawy bezpieczeństwa ofiar i budowania dobrych relacji w klasie.
10.	Inność i różnorodność	Uczniowie wskazują na zależność pomiędzy nadaniem komuś etykiety innego/dziwnego a zachowaniem wobec niego, np. dokuczaniem mu lub odrzuceniem go w klasie.
11.	Różnice indywidualne w klasie	Uczniowie doświadczają podstawowych różnic. Poznają różnice widoczne i niewidoczne, a także uwarunkowania w zakresie różnic indywidualnych. Doświadczają, jak różni się nasza wiedza o nas samych od naszej wiedzy o innych.

Scenariusze lekcji zawierają niezbędne wskazówki, które pomogą prowadzić zajęcia w klasie: informacje dla nauczyciela, zadania dla uczniów, przykładowe wypowiedzi, dodatkowe materiały i definicje oraz rysunki. Zgodnie z naszymi doświadczeniami proponowane scenariusze można wykorzystywać pojedynczo albo zrealizować po kolei jako zamknięty cykl tematyczny.

Szkołom, które rozpoczynają wdrażanie programu RESQL, zalecamy realizację co najmniej 4 pierwszych lekcji. Dotyczą one bezpośrednio problemu przemocy, różnych jej form oraz sposobów reagowania na nią. Sądzymy również, że regularne prowadzenie tych lekcji oraz powtarzanie ich w tej samej lub nieco zmodyfikowanej formie w danej klasie może przynieść wymierne skutki. Przywoływanie znanych uczniom struktur i treści pozwala je lepiej zrozumieć i na bieżąco odwoływać się do nich. Ponadto nauczycielka/nauczyciel może wykorzystać przykłady, ćwiczenia i rysunki z poszczególnych lekcji jako materiał do dyskusji o bieżących sprawach klasy. Autorzy wielu rekomendowanych programów dotyczących zapobiegania przemocy rówieśniczej podkreślają, jak ważne jest regularne przypominanie uczniom takich treści jak:

- 1) czym jest przemoc? czy określone zachowanie jest przemocą? jak je odróżnić od tego, co przemocą nie jest?
- 2) jakie zasady panują w mojej klasie i szkole?
- 3) jak powinienem się zachować, kiedy jestem świadkiem przemocy?
- 4) co mogę zrobić, kiedy przemoc mnie dotyka? do kogo i jak zwrócić się o pomoc?

Zgodnie z naszymi doświadczeniami proponowane scenariusze lekcji nie nadają się dla klas niższych niż piąte klasy szkół podstawowych. Lekcje przeprowadzane zgodnie z proponowanymi scenariuszami można traktować jako element szerszych oddziaływań profilaktycznych i wychowawczych. W nowych klasach, które zaczynają wspólną pracę (np. w pierwszych klasach szkół ponadpodstawowych), można wykorzystać scenariusze jako część działań integrujących i budujących klimat klasy.

To nauczycielka/nauczyciel decyduje, w jaki sposób przeprowadzić daną lekcję: jak rozłożyć poszczególne elementy, ile czasu dać uczniom na kolejne zadania. Z naszych doświadczeń wynika, że młodsi uczniowie lepiej reagują, kiedy zadania trwają krótko, a czas na podanie przykładów i sposób ich prezentowania ustala nauczycielka/nauczyciel. Starsze klasy pozwalają na większą swobodę, więcej czasu można poświęcić na omawianie przykładów podawanych przez uczniów i wyników ich pracy w grupach.

W klasach, w których spodziewamy się trudności z utrzymaniem dyscypliny, proponujemy na początku lekcji:

- 1) określić zasady indywidualnego wypowiedzania się uczniów: kto mówi? kiedy mówi? ile czasu ma na to? – polecamy raczej krótkie wypowiedzi lub odpowiedzi spisane na karteczkach,
- 2) omówić sposób prezentacji wyników pracy w grupie: np. cała grupa przedstawia wyniki pracy, a kolejność prezentacji i ich czas ustala z góry nauczycielka/nauczyciel (np. 2 minuty dla każdej grupy).

Lekcja

6

Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

TEMAT:

Na czym polegają mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej?

Czas:

30 minut.

Formy pracy:

- indywidualna,
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- kartki z rysunkiem,
- tablica, markery.

Cele:

- Uczeń/uczennica zna mechanizmy psychologiczne odpowiedzialne za bierność świadków prześladowania rówieśniczego.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja, pogadanka),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (analiza tekstu, analiza przypadku).

6 Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

I. Ogniwu wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

Dzisiaj zastanowimy się, dlaczego zachowujemy się w taki a nie inny sposób, gdy obserwujemy nieprzyjemne sytuacje, np. gdy widzimy, że koledzy dręczą innego ucznia. Zastanowimy się nad wynikami badań dotyczących zachowania uczniów w szkole. Dlaczego tak często nie pomagamy i nie wspieramy innych w trudnych dla nich sytuacjach?

2. Nauczyciel/nauczycielka zapisuje na tablicy wartości liczbowe:

- 17%,
- 90%,
- 75%

oraz zdania:

- „..... uczniów nie popiera sytuacji, w których uczeń w ich klasie jest prześladowany.” → odpowiedź: 90%
- „Uczniowie, którzy są świadkami prześladowania, interweniują, broniąc ofiary w przypadków.” → odpowiedź: 17%
- „Jeżeli uczniowie zdecydują się interweniować w sytuacji prześladowania i bronią ofiary, są skuteczni w przypadków.” → odpowiedź: 75%

Oto wyniki badań, które dotyczą zachowań uczniów w szkole. Proszę, uzupełnijcie wypisane na tablicy zdania podanymi wartościami procentowymi.

Jeśli uczniowie mają z tym kłopot, nauczyciel/nauczycielka może im pomóc.

II. Ogniwu centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom pierwszą część zadania 1 (szukanie przyczyn bierności w sytuacji prześladowania).

Usiądźcie, proszę w 4-osobowych grupach. Zastanowimy się wspólnie, dlaczego – skoro tak duży procent uczniów nie popiera sytuacji prześladowania i skoro uczniowie są tak bardzo skuteczni, gdy zdecydują się działać – to tak rzadko na to się decydują.

6 Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

2. Nauczyciel/nauczycielka rozdaje każdej grupie po 2 obrazki.

Spójrzcie na sytuację pokazaną na obrazku: co tutaj się dzieje?

Uczniowie odpowiadają na ochotnika, nauczyciel/nauczycielka parafrazuje ich wypowiedzi.

Macie rację, to prześladowanie i dręczenie. Jeden uczeń dręczy drugiego, a kilka osób przygląda się temu zdarzeniu. Zastanówcie się: co w takiej sytuacji myślą świadkowie? jak sobie tłumaczą swoją bierność? Zapiszcie ich myśli w dymkach.

Przykładowe odpowiedzi:

- Na pewno sobie zasłużył.
- Może się tylko pokłócili.
- On mu tylko dokucza.
- To nie moja sprawa – są z innej klasy.
- Nic mu nie będzie.
- Nauczyciel powinien mu pomóc, to jego obowiązek.
- Inni nie reagują, to ja też nie.
- Takie rzeczy są normalne w szkole... itd.

6 Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

3. Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów, by odczytali swoje odpowiedzi, i zapisuje je na tablicy.

*Proszę, odczytajcie Wasze odpowiedzi. Psychologowie nazwali niektóre z wymienionych przez Was przykładów **strategiami moralnego dystansowania się**. Pozwalają nam one nie czuć się winnymi, nawet jeśli zrobimy coś nieodpowiedniego: np. nie pomożemy komuś, kto potrzebuje tej pomocy. Tłumaczymy sobie własną bierność, odsuwając od siebie odpowiedzialność. W tym celu często stosujemy następujące strategie:*

- 1) *Obwinianie ofiary,*
- 2) *Przenoszenie odpowiedzialności na innych,*
- 3) *Zmniejszanie konsekwencji zdarzenia,*
- 4) *Powoływanie się na reakcje innych uczniów,*
- 5) *Efekt widza.*

Nauczyciel/nauczycielka zapisuje je na tablicy.

4. Następnie nauczyciel/nauczycielka omawia te strategie.

- **Obwinianie ofiary** – przenoszenie odpowiedzialności na ofiarę przez wskazywanie na cechy, które usprawiedliwiają wykluczenie i prześladowanie, np. odbiegające od normy: wygląd, zachowanie czy podejście do nauki.
 - **Przenoszenie odpowiedzialności** – przenoszenie odpowiedzialności na innych, np. na przyjaciół ofiary lub nauczycieli. Warto podkreślić, że ofiary przemocy najczęściej nie mają przyjaciół, a nauczyciele nie zawsze wiedzą o prześladowaniu.
 - **Zmniejszanie konsekwencji zdarzenia** – minimalizowanie konsekwencji poszczególnych zachowań: uznanie ich za nieszkodliwe dokuczanie, a nie prześladowanie. Dotyczy to zwłaszcza przemocy relacyjnej, czyli obgadywania lub plotkowania, a także przemocy werbalnej.
 - **Powoływanie się na reakcje innych uczniów** – obserwowanie zachowania innych uczniów w sytuacji przemocy i dostosowywanie własnej reakcji do reakcji innych. Efektem takiej postawy jest często brak jakiegokolwiek reakcji w klasie. Uczniowie argumentują „Inni nic nie robią, to ja też nie”.
 - **Efekt widza** – im więcej świadków zdarzenia, tym mniejsza szansa, że ktoś zareaguje. Następuje rozproszenie odpowiedzialności.
5. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia drugą część zadania 1 (szukanie przykładów strategii moralnego dystansowania się). Zachęca uczniów, by zastanowili się nad przykładami tych strategii, odwołując się do swoich wcześniejszych odpowiedzi.

6 Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

Zastanówmy się wspólnie nad przykładami poszczególnych strategii. Które z podanych przykładowych wypowiedzi pasują do wymienionych strategii?

Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów o więcej przykładów.

Czy możecie podać jeszcze inne przykłady?

Przykładowe odpowiedzi:

Obwinianie ofiary

- Jest sam sobie winny, bo się dziwnie zachowuje.
- Powinien sam się obronić.

Przenoszenie odpowiedzialności

- Powinni pomóc mu jego przyjaciele.
- Nauczyciel powinien mu pomóc.

Zmniejszanie konsekwencji zdarzenia

- Przeżywanie nie boli.

Powoływanie się na reakcje innych uczniów

- Inni nie reagują, to ja też nie będę.
- Jak inni nic nie robią, to chyba nic wielkiego.

Efekt widza

- Na pewno już ktoś poszedł po nauczyciela.
- Na pewno już ktoś coś zrobił w tej sprawie.

III. Ogniu końcowe

1. Na zakończenie lekcji nauczyciel/nauczycielka dziękuje uczniom za wspólną pracę na lekcji i pozostawia ich z pytaniem, czy też im się zdarza stosować mechanizmy moralnego dystansowania się.

Dziękuję Wam za wspólna pracę na lekcji. Pamiętajcie, że naszym zachowaniem sterują różne mechanizmy psychologiczne. Jeśli będziemy je znali i rozumieli, pomoże to nam je kontrolować. Zastanówcie się, czy Wy sami stosujecie te mechanizmy. Jeśli tak, to w jakich sytuacjach? Pomyślcie, czy możemy działać inaczej?

Pamiętajcie naszą lekcję o kole przemocy rówieśniczej i roli świadków? A także o zgłaszaniu przemocy? To przede wszystkim świadkowie mogą zastępować przemoc, dlatego tak ważne jest, by reagowali. By działali.

6. Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej – ilustracje

UNIwersYTET
 SWPS

 RESQL

Warszawa, 2020 r.